

Анотація

Гуменюк Г.П. До питання про структуру та зміст збірника “Саксонське зеркало”. – Стаття.

Стаття присвячена “Саксонському зерцалу” – першій кодифікації германського середньовічного права, що мала велике поширення та вплив на середньовічну та сучасну юридичну практику не лише в Німеччині, але й в інших країнах Центральної та Східної Європи протягом XIII – XVII ст. Значну увагу приділено змісту та структурі “Саксонського зеркала”, земському та ленному праву.

Ключові слова: сакс, “Саксонське зеркало”, звичаєве право, феодалне право.

Summary

Humenyuk H.P. “Saxon Mirror”: Content and Structure. – Article.

The article is devoted to processes of acceptance, working out and manuscripts of “Saxon mirror” – first legal code of the German Middle Ages, which had widespread and influence on Middle Ages and present-day law practice not only in Germany, but also in other countries of Central and Eastern Europe, framework XIII – XVII centuries. Special attention is paid to contents and structure of “Saxon mirror”, to common and feudal law.

Key words: Saxon, “Saxon mirror”, common law, feudal law.

УДК 340.132.,653”

А.Ф. Крижанівський

ПРАВОПОРЯДОК У КОНТЕКСТІ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

Термін “Середні віки” започаткували християнські богослови, які були впевнені в тому, що живуть у часовому проміжку (у середні часи) між двома пришестями Христа. Але в науці поняття “середньовіччя” утвердилося після того, як в епоху Ренесансу було проголошене повернення до античної культури; вважається, що вперше цей термін застосував у такому сенсі історик Флавіо Бьондо (1392 – 1463), який вважав початком середньовіччя занепад Західної Римської імперії, а кінцем – сучасну йому добу.

Для гуманістів доби Відродження і діячів французького Просвітництва поняття середньовіччя було синонімом здичавіння і неучтва, релігійного фанатизму і культурного занепаду. Навпаки, історики так званої “романтичної” школи початку XIX ст. називали середньовіччя “золотим століттям” людства, оспівували достоїнства лицарських часів і розквіт культурних християнських традицій.

Сучасна наука відійшла від глибоко помилкового твердження про Середні віки як інтелектуальне провалля між античністю та Ренесансом, одночасно критично ставлячись до романтизації цієї доби в історії людства. Слід погодитись з І. І. Царьковим, який стверджує, що в середні віки правова наука продовжила

свій поступальний розвиток, з одного боку, продовжуючи античну традицію, з іншого – подолавши деякі помилкові її положення [1, с. 6-7].

Правова думка середньовіччя неодноразово ставала предметом розгляду, зокрема, у працях Г. Бермана, М. Блока, А. Я. Гуревича, М. Ю. Бражникова, В. В. Момотова, В. М. Корецького, О. І. Варьяш, Ю. П. Малініна, П. О. Оля, І. І. Царькова, О. І. Тогоєвої та ін. Серед іншого, доба середньовіччя відмітна тим, що вона внесла нові, у порівнянні з античністю, ноти в уявлення про правопорядок.

Дослідження А. Я. Гуревича показали, що етимологія термінів “право” та “закон” у варварському суспільстві означало буквально “те, що покладене”, “устрій” (зазначимо майже повний збіг з грецьким терміном Themis). Право в широкому сенсі сприймалось як основа людського співжиття. “Країна будується правом і розоряється відсутністю права”. Сукупність значень терміна “право” охоплювала будь-який впорядкований зв’язок у світі, інакше кажучи, право сприймалось як основа та невід’ємна риса світопорядку, а останній виступав майже як синонім правопорядку [2, с. 134]. За словами Данте, “природа упорядковує речі відповідно до своїх здібностей; і міркування це є основа права, закладена природою в речах. З цього випливає, що природний порядок у речах не може бути збережений без права, якщо фундамент права нерозривно пов’язаний з цим порядком” [3, с. 73-74].

Політико-правова культура європейського Середньовіччя була вельми гетерогенною. Її фундаментальні засади склали принципи римського права, християнського канонічного права, “варварського”, тобто створеного неримськими народами та народностями звичаєвого права. Зокрема, саме з народним германським правом та лицарською правовою культурою сучасні дослідники пов’язують, услід за Гегелем, появу ідеї індивідуальної свободи та гідності особистості [4, с. 7].

Середньовічний образ правопорядку формувався в рамках теологічного світогляду, станових обмежень та локалізованої в межах громади (комуни, манора, монастиря) свідомості. Правопорядок практично ще не став категорією юриспруденції, яка переживала своє друге народження, а, скоріше, був лише однією з граней соціальної картини світу. Характерною є термінологічна невизначеність цього поняття, воно постає як туманний, але привабливий образ належного способу життя, невіддільний від інших параметрів соціального буття, а саме морального стану, стану релігійності суспільства.

Напевно, ближче за всі терміни до сучасного розуміння правопорядку стоїть широко вживаний в добу середньовіччя термін “мир”. Правовий зміст цього терміна – стан безпеки, спокою, незастосування зброї та насильства. Загальний мир, за Данте, – це не просто стан, протилежний війні, але стан права, справедливості й законності [3, с. 74]. Термін “мир” вживався і для позначення правових актів. Традиційна назва “мир” у правових актах, особливо міжнародних, залишилась досі.

Формування уявлень про правопорядок на тлі занепаду античної юридичної думки було зовсім не лінійно-поступовим процесом. Адже принаймні ранні

християни мали неоднозначне ставлення до законів і права. Ісус виражав серйозний сумнів щодо правильності та справедливості Мойсеевих законів: “Ви чули, що сказано: “Око за око, і зуб за зуб”. А Я вам кажу: не противитись злому. І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, – підстав йому й другу. А хто хоче тебе позивати й забрати сорочку твою, – віддай і плаща йому” (Мт. 5:38-40).

Суспільний порядок середньовіччя, як і природу, як і Всесвіт, середньовічна людина розглядала як вічне, раз назавжди установлене Провидінням явище, що, як очевидно, продовжує традицію античного праворозуміння. Порядок, як вважалось, досягається передусім тим, що кожен член суспільства виконує належні йому обов’язки і не намагається їх змінити. Іншою обов’язковою умовою порядку були союз, згода та мир як між станами, так і всередині одного й того самого стану. При цьому особливо важливе значення приписувалось єдності знаті: “Нема більшого щастя для королівства, ніж союз та згода можновладців” [5, с. 402].

Усіляко підкреслювалась давнина цього порядку, яка сама по собі мала характер цінності. Навіть правителі не розглядались як правотворці, а лише як шукачі права. Не вироблення нових законів, а відбір у старому праві найбільш мудрих та справедливих приписів було завданням законодавця. Саме тому передмови до варварських правд містили розлогі оповідання про витоки права, які сягають біблійних часів. Так, закони англосаксонського короля Альфреда повторюють Десять Заповідей, мають великі витяги із Старого Заповіту та послань апостолів і, насамкінець, так розповідають про створення зводу правових норм: “Нині я, король Альфред, зібрав всі ці (закони) і велів переписати багато з тих, яких дотримувались мої попередники, ті, які ухвалені мною; і багато з тих, які мною не ухвалені, я відкинув, і за згодою моїх уїтанів (мудреців) наказав внести зміни” [6, с. 341].

Саме посиленнями на здавна установлені звичаї та порядки королівства аргументували свої вимоги барони, які змусили Джона Безземельного надати народу Англії Велику хартію вільностей. Характерний приклад бачимо у ст. 13 цього документа: “І місто Лондон повинне мати всі стародавні вільності й вільні свої звичаї як на суші, так і на воді. Крім того, ми волимо і постановляємо, щоб усі інші міста і бурги, і містечка, і порти мали всі вільності та вільні свої звичаї” [6, с. 368]. Автор “Саксонського зеркала” Ейке фон Репков присягався, що право, яке він виклав, не придумане, а успадковане:

“И право то, что здесь дано,

Не выдумано мной оно,

А с давних пор от предков перешло” [7, с. 16].

Кодифікаційні і навіть правоустановчі роботи обумовлювались саме поверненням до старовини. Так, мешканці Винодольської області (узбережжя Адріатичного моря) склали збірку своїх звичаїв, коли стали помічати, що “народ помиляється у своїх давніх та випробуваних законах... Всі мешканці Винодола побажали зберегти ті старі добрі закони, які їхні предки завжди зберігали непорушно” [8]. Посилання на звичаї та законодавчі постанови предків характерні і для Сходу Європи, що простежується, наприклад, по Статутах Великого князівства Литовського [2, с. 207].

Уявляється, сучасне розуміння стабільності як риси права та заснованого на ньому правопорядку теж значною мірою вироблене саме в часи середньовіччя.

Характерною рисою розуміння правопорядку було усвідомлення його ієрархізації. Ієрархія пронизує всю свідомість середньовічної людини. Ієрархію природи і суспільства створює й очолює Бог. За Фомою Аквінським, у кожній живій істоті є своє місце в цій ієрархії. Людина, яка має не тільки тіло, але й душу, посідає в ній унікальне місце. Окремо взята людина знає про те, що їй необхідно для життя, тільки в найзагальнішому вигляді. Неможливо, щоб одна людина своїм розумом осягнула всі речі такого роду. Людям слід жити у спільноті, щоб кожен її член допомагав іншим у їхньому інтелектуальному поступі, співпрацював з іншими [10, с. 233-234].

Неоднорідність людського суспільства впорядкована соціальною ієрархією, існування якої є підґрунтям та гарантією правопорядку. Селяни і ремісники поставляють всім матеріальні блага, священники за всіх моляться і виконують релігійні обряди, дворянство всіх захищає. Ця тричленна формула соціальної ієрархії вперше з'явилась у вільному перекладі книги Боеція "Про розраду філософією", що його зробив наприкінці IX ст. англійський король Альфред Великий. Завдяки цій троїстій сполуці, як писав Адальберон Ланський, закон може торжествувати, а люди – тішитися миром [11, с. 239].

Суспільна ієрархія, зрозуміло, є лише частиною світової і всеоб'ємної ієрархії всього існуючого, що перебуває, за Августином, у стані миру. "Мир тіла є впорядковане розташування частин. Мир душі безрозсудної – впорядковане заспокоєння потягів. Мир душі розумної – впорядкована злагода думки і дії. Мир тіла і душі – впорядковане життя і добробут одушевленої істоти. Мир людини смертної і Бога – впорядкована покора у вірі під вічним законом. Мир людей – впорядкована одностайність. Мир дому – впорядкована щодо управління і покори злагода тих, хто живуть разом. Мир граду – впорядкована щодо управління і покори злагода громадян. Мир небесного граду – найвпорядкованіше і найбільш одностайне спілкування в насолоді Богом і взаємно в Бозі. Мир всього – спокій порядку. Порядок є розташування рівних і нерівних речей, що дає кожній її місце" [12, с. 1028].

На думку Августина, правовий порядок є явищем не природного порядку, але артефактом, штучною категорією, яку створив Бог після гріхопадіння людини [12, с. 1034-1037]. Вона створена спеціально для того, щоб утримати людину від вчинення злочинів.

Августин бачив основну і практично єдину гарантію правопорядку не в соціальних реформах, а в досягненні містичної єдності християн у Граді Божому. Всі громадські і правові порядки повинні бути пронизаними ідеями Царства Божого, або, іншими словами, ідеальна справедливість божественного начала повинна також поширюватися і на земну справедливість, оскільки без цієї справедливості земна держава перетворюється на "зграю розбійників". Для Августина було безсумнівним, що при колізії двох правопорядків (а вони є постійним явищем у земному житті) християнин має підпорядковуватись божественному праву як вищому в порівнянні із земним.

Ієрархія правопорядків знайшла свій вищий вираз у філософії Фоми Аквінського, який бачив струнку ієрархію законів: вічний – тотожний Богу; природний – відображення вічного закону в розумі людини; божественний – Святе Письмо; людський (позитивний) – законодавство.

Взаємини між людським та божественним правопорядками лаконічно виразив Франсіско Суарес у такій формулі: “Людське цивільне право походить від божественного природного права, тоді як канонічне право безпосередньо походить від божественного позитивного права” [13].

Слід зазначити, що в добу середньовіччя розуміння правопорядку як явища, що засноване на божественних засадах, було хоча й переважаючим, але не єдиним. Зокрема, Марсилій Падуанський та Уїльям Оккам, незалежно один від одного, дійшли висновку про земне, людське походження правопорядку. Зокрема, Марсилій Падуанський наполягав на тому, що всі закони, щоб стать чинними правовими нормами, повинні виходити від народу (точніше, його верхівки), який, в його уявленні, був колективним творцем. Закони, що з’явилися без санкції народу, на могли розраховувати на підтримку громадян [14, с. 67]. Божественне природне право Марсилій розглядав не як якийсь правовий порядок, а як всього лише одне з філософських учень.

Дисперсність суспільства, його становість, порівняно незначні зв’язки між окремими частинами країни, Європи в цілому породжували стійке уявлення про наявність безлічі правопорядків. Г. Берман вказує на наявність галузей (систем) феодального та маноріального права, перше з яких регулювало васальні відносини, а друге – відносини між феодалом та селянином [15, с. 282], окремо аналізуючи торгове, міське, королівське право. Право розумілось не тільки як стан суспільства, але і як важлива ознака кожного його члена. Всі соціальні категорії були одночасно й правовими станами, повторюючи на соціальному рівні ієрархію законів та правопорядків.

Існували поняття земського миру, міського миру, королівського миру, причому король міг виступити ініціатором і джерелом як земського, так і міського миру. Символом міського миру, що дарував правитель країни, була королівська рукавичка, яку вішали на хресті, поставленому на ринковій площі.

Своє розуміння миру являла світу католицька церква. Вона оголошувала “Божий мир” (pax Dei), встановлювала замирені місця (церкви, цвинтарі тощо), замирені дні (“від заходу сонця в середу до сходу сонця в понеділок”), визначала осіб, що перебувають під захистом “миру” (священники, ченці, жінки, пілігрими тощо).

У протистоянні з папською владою імператори Священної Римської імперії виробили поняття “світського миру” (pax profana), який пізніше стали називати земським миром. Перший земський (імперський мир) був укладений у 1103 р. і, за усталеним правилом, підлягав реновації перед кожним воєнним походом імператора. Його зміст суттєво залежав від того, в яких відносинах перебували Папа та імператор, але зазвичай під захистом земського миру мали перебувати селяни, клірики, ченці, жінки, купці [16].

Поступово імперський мир розширювався у своєму значенні й набував нормативного оформлення. Королівський мир, як це впливає із “Саксонського зеркала” (кн. 2, ст. 66, 69, 71) та інших джерел, включав до себе такі складові: імунітет духовенства, жінок та дівчат, а також євреїв щодо їхнього життя та майна; замирені дні (четвер, п’ятниця, субота, неділя), протягом яких не можна було застосовувати силу або виносити вироки (за винятком тих, хто схоплений на гарячому вчинку, перебуває в королівській опалі або оголошений судом під підозрою); покарання для порушника миру; заборона на носіння зброї (за винятком імперської служби та турнірів, а також відзив на заклик про допомогу). Поранення або вбивство порушника королівського миру розглядалось як обставина, що виключала відповідальність.

Слід зазначити, що, по мірі централізації середньовічної держави та становлення королівської влади як представниці порядку в безпорядку, складалося уявлення про вирішальну роль саме державної влади у встановленні та підтриманні правопорядку – миру. Одне з перших таких тверджень бачимо у книзі Г. Бректона “Про закони та звичаї Англії”: “...Король... має у своєму розпорядженні також усе, що є необхідним для дотримання миру, щоб ввірений йому народ перебував у тиші та спокої, щоб ніхто не бив, не ранив і не ображав іншого, щоб ніхто не відбирав або крав чужого майна насильством та грабежем, щоб ніхто нікого не калічив і не вбивав... Все ж, що належить до юрисдикції та (дотримання) миру, нікому не належить, крім корони та королівської гідності, і не може бути відокремлено від корони, оскільки воно складає саму (сутність) корони (королівської влади)” [17].

Правопорядок середньовічного суспільства і відображаючи його правосвідомість носили глибоко ритуальний характер. Як пише А. Я. Гуревич, всі найважливіші події в житті людей – укладання шлюбу та введення до роду, посвячення в лицарі і прийняття до цеху, отримання та розподіл спадщини, укладення торгового правочину та передача землі, постриг у ченці та відлучення від церкви, прийоми, посольства тощо – підкорялись ритуалу, супроводжувались особливими процедурами, недотримання яких анулювало акт [2, с. 144]. Ритуальний характер носили певні матеріальні об’єкти, пов’язані з правопорядком, зокрема це міг бути камінь, який використовували для важливих оголошень, вибору посадових осіб, виконання вироку. У германських містах існували навіть камені, яким можна було поскаржитись на образника і які від цього нібито темніли від горя. У середньовічній Ісландії існувала Скеля закону. З вершини цієї скелі законопромовник (єдина посадова особа в Ісландії) щорічно проголошував перед учасниками альтінгу (парламенту) якусь частину положень давньоісландського права, яка зберігалась у пам’яті законопромовників [18, с. 265].

О. І. Тогоєва, яка спеціально досліджувала процедури та ритуали середньовічного правосуддя, визначає наявність ритуалу страти, ритуалу зняття повішеного (який виступав як засіб виправлення судової помилки: справедливо страченого не знімали аж до повного розкладення тіла) тощо [19].

Середньовічна правосвідомість сполучала в собі сучасні їй норми із значно ранніми ідеями і була якимсь “колажем” з фольклорних (і таких, що нерідко

уже втратили свій первинний сенс) і вчених уявлень про право і судочинство. До найбільш яскравих образів, у яких помітно вплив найрізноманітніших традицій, належать древо правосуддя, пов'язка на очах богині Правосуддя (єврейська традиція), ваги в неї в руках (єгипетський вплив), кольорова символіка одягу суддів (індоєвропейське коріння).

Загрози ж правопорядку, передусім, бачилися у гріховній природі людини, а також її незадоволеності сучасним буттям. Данте писав: “Проте, оскільки людська душа не заспокоюється, одержавши у володіння певну кількість землі, але завжди жадає слави нових придбань, то між державами виникають усобиці та війни, які несуть лиха містам, а в містах – лиха сусідам, окремим домам, а в домах – людині, і все це перешкоджає щастю” [20]. На думку Данте, гарантом такого стану, стану правопорядку може бути тільки всесвітня монархія. Данте уявляв універсальну імперію як рівноправний союз незалежних міст і царств, щодо яких імператор є верховним вартовим законності, не втручаючись в їхні внутрішні справи. Данте передбачав, що поряд з імператором має перебувати філософ. Правитель без філософа є небезпечним, як і філософ без правителя є слабким через схильність людей до безладу.

Соціальна думка, орієнтована на стабільність, незмінність, повторюваність суспільного життя, загрозу бачила також у змінах, які сприймалися тільки як регресивне, негативне явище.

Г. Берман відмічає внутрішню суперечність у природі західної традиції права, одна з цілей якої – збереження порядку, а друга – здійснення правосуддя. Власне порядок розуміється як такий, що містить внутрішню напруженість між потребою змін і потребою стабільності [21, с. 21]. Додамо, що в часи середньовіччя друга з цілей розглядалась як головна, а перша – як підпорядкована.

Ціннісно-телеологічне розуміння правопорядку виявлялось у тому, що правопорядок – мир – однозначно сприймався як мета та благо. За словами Данте, “загальний мир є найкраще, що створене для нашого блаженства. От чому те, що звучало пастирям зверху, було [побажання. – А.К.] не багатства, не задоволення, не почесі, не довголіття, не здоров'я, не сили, не краси, але миру... От чому з вуст Спасителя роду людського прозвучало рятівне привітання: “Мир вам” [3, с. 28].

Отже, у добу середньовіччя не відбулось науково-теоретичного прориву в розумінні поняття “правопорядок”, але разом із тим воно набуло нових рис. Уявлення про правопорядок відображали становий поділ суспільства, у зв'язку з чим кожен стан або корпорація, а деколи й індивід, вважались носієм свого власного правопорядку. У середньовічній правовій думці був розширений та уточнений понятійний ряд дотичних до правопорядку явищ: стабільність, ненасильство, гарантованість примусовою силою держави. Але найважливішим її здобутком слід вважати усвідомлення цінності правопорядку.

Література

1. Царьков И. И. Развитие правового понимания в европейской традиции права : монография / И. И. Царьков. – СПб. : Изд-во Р. Асланова “Юрид. центр Пресс”, 2006. – 346 с.
2. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич // Избр. произв. : в 2 т. – М. : СПб. : Университет. кн., 1999. – Т. 2 : Средневековый мир. – С. 17-262.
3. Данте Алигьери. Монархия / Алигьери Данте ; пер. с итал. В. П. Зубова ; коммент. И. Н. Голенищева-Кутузова. – М. : Канон-пресс-Ц – Кучково поле, 1999. – 192 с.
4. Карповский А. С. Субкультура рыцарства в контексте политической и правовой культуры Средневековой Европы : дис. ... канд. культ. наук : 24.00.01 / Андрей Сергеевич Карповский. – М., 2003. – 175 с.
5. Коммин Ф., де. Мемуары / Ф. де Коммин ; пер., ст. и прим. Ю. П. Малинина. – М. : Наука, 1989. – 495 с.
6. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К. : Ін юре, 1998. – Т. 1. – 503 с.
7. Саксонское зеркало: Памятник, комментарии, исследования / отв. ред. В. М. Корецкий ; ред. кол. : Г. А. Аксененко [и др.]. – М. : Наука, 1985. – 271 с.
8. Закон Винодольский (6 января 1288 г.) : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kroatien/Vinodolsk_zakon/text.phtml?id=2522
9. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О. : Юрид. літ., 2002. – Т. I : Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – 460 с.
10. Фома Аквинский. О правлении государей // Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI – XVII вв.). – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1990. – С. 233-244.
11. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / Жак ле Гофф ; пер. с фр., общ. ред. Ю. Л. Бессмертного ; послесл. А. Я. Гуревича. – М. : Издат. группа “Прогресс”, Прогресс-Академия, 1992. – 376 с.
12. Августин. О Граде Божием. – Минск : Харвест ; М. : АСТ, 2000. – 1296 с.
13. Джероза Л. Каноническое право в католической церкви / Л. Джероза ; пер. с итал. Г. Вдовина ; науч. ред. Е. Гейнрихс. – М. : Христианская Россия, 1996. – 379 с. – (АМАТЕСА, Volume XII). : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.krotov.info/libr_min/d/donini/dzier_01.html
14. Марченко М. Н. История политических и правовых учений : учебник / М. Н. Марченко, И. Ф. Мачин. – М. : Высш. образование, 2005. – 495 с.
15. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования : пер. с англ. / Г. Дж. Берман. – 2-е изд. – М. : Изд-во МГУ ; Изд. группа ИНФРА-М – НОРМА, 1998. – 624 с.
16. Могунтинский имперский мир 1103 года : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/XII/1100-1120/HeinrichIV/Landfriede1103/text.htm>
17. Брактон Г. Трактат “О законах и обычаях Англии” : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Engl/XIII/Bracton/De_legibus/text.phtml?id=4793
18. Гуревич А. Я. История историка / А. Я. Гуревич. – М. : РОССПЭН, 2004. – 288 с.
19. Тогоева О. “Истинная правда”. Языки средневекового правосудия / О. Тогоева. – М. : Наука, 2006. – Гл. 9 : Мертвец идет (Символические смыслы судебного ритуала) : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.krotov.info/lib_sec/19_t/tog/oeva_06.htm#9
20. Данте. Пир, IV, IV, I / Алигьери Данте // Малые произв. – М., 1968.
21. Берман Гарольд Дж. Право і революція: Формування західної традиції права : пер. з англ. / Гарольд Дж Берман. – К. : IRIS, 2001. – 652 с.

Анотація

Крижанівський А.Ф. Правопорядок у контексті середньовічного праворозуміння. – Стаття.

У статті висвітлені філософські, юридичні та буденні уявлення середньовічного суспільства про правопорядок. Правопорядок постає як образ належного способу життя, невіддільний від морального стану і релігійності суспільства. Семіотичним позначенням правопорядку виступає термін “мир”.

Ключові слова: правопорядок, середні віки, мир, суспільна ієрархія.

Summary

Kryzhanivky A.F. Law and Order in the Context of Medieval Law Understanding. – Article.

Philosophical, legal and common understanding of law and order by medieval society are lighted up in the article. The law and order emerges as appearance of the proper way of life, constrained with morale and religiousness of society. Semiotics denotation of law and order is a term “peace”.

Key words: law and order, Middle Ages, peace, public hierarchy.

УДК (347.7+346),,4”

О.П. Подцерковний

ВІД ТОРГОВОГО ПРАВА ДО ГОСПОДАРСЬКОГО: ПЕРІОДИЗАЦІЯ ГАЛУЗЕВОГО РОЗВИТКУ

Динаміка осмислення господарського права як самостійної та повноправної галузі права зумовлюється в першу чергу тим, що це відносно молода галузь права (виокремлюється приблизно із середини XIX ст.). Але ця галузь права виникла не на пустому місті, а багато в чому завдяки тим об’єктивним чинникам людської діяльності, які зумовили промислову революцію і невідворотну комерціалізацію життя, – відносинам суспільного виробництва.

У літературі наголошується, що сучасне господарське право генетично пов’язано із спеціальним промисловим правом кінця XIX ст., торгово-ремісничим правом вільних міст Європи XII–XVI ст.ст. [1].

Відомий дослідник торгового (комерційного) права Г. Ф. Шершеневич виділив три періоди у становленні й розвитку торгового (комерційного) права: італійський, французький і німецький [2, с. 54-71]. Сучасні вчені, зокрема професор О. О. Чувпило, виділили четвертий такий етап – сучасний, що характеризується перетворенням торгового права на господарське [3]. Цю періодизацію слід проаналізувати не тільки з погляду досягнень сучасної історичної і правової наук, але і з погляду феномена перетворення торгового (комерційного) права на господарське.